

J.EGIDIUS VAN EGMONT ve JOHN HEYMAN

Kitabın Adı : Travels Through Part of Europe, Asia Minor, the Lands of the Archipelago; Syria, Palastine, Egypt, Mount Sinai, Vol.I

Yazar : Johannes Aegidius Van Egmont van de Nijenburg, John Heyman

Yayınevi : Printed by L.Davis and C.Reymers, Holborn, Londra.

Kitabın basım tarihi: 1759

Kitabın konusu: J.Egidius Van Egmont ve John Heyman'ın 1721 yılındaki Anadolu'ya yaptığı seyahat.

Johannes Aegidius Van Egmont van de Nijenburg ve John Heyman'ın Kuşadası İzlenimleri

Johann Aegidius Van Egmont 1693-1747 yılları arasında yaşamış Hollandalı hukukçu bir devlet adamıdır. **Van Egmont** aynı zamanda Hollanda Kraliçesi tarafından uzun yıllar İtalya-Napoli'de elçi olarak görevlendirilmiştir. Leiden üniversitesinde doğu dilleri profesörü ve aynı zamanda dayısı olan **John Heyman**(1667-1737) ile birlikte 1720-1723 yılları arasında Avrupa, Anadolu, Ege Adaları, Filistin ve Sina Yarımadasına seyahat etmiştir. Seyahatini Flamanca yazdıkları iki ciltlik seyahatnamesinde teferruatı ile anlatmıştır. **Kuşadası'na 1721 yılında gelmiştir. Kuşadası'na gelen gezginler arasında Kuşadası hakkında en teferruatlı gözlemler Van Egmont ve Heyman ikilisine ait gözlemlerdir.** Seyahat esnasında günlük olayların akışını adeta bir film çeker gibi anlatmış, gördüğü, duyduğu her hususu kayıt altına almıştır. Özellikle Hıristiyanların 'Kutsal Topraklar' olarak kabul ettikleri Filistin-Sina bölgesini, kapsamlı olarak anlatmalarından dolayı gözlemleri ciddi birer kaynak olarak kabul edilmiştir. Dil bilimci John Heyman'ın Kuşadası'nda rastladığı Yunanca kitabeleri ve yazmaları bu kitabına aktardığını görmekteyiz. John Heyman Anadolu'yu dolaşırken bulabildiği tüm el yazmalarını, kitabeleri kayıt altına almıştır. Ancak bu eseri notlar halinde yayımlamadan bırakmıştır. Büyük olasılıkla Kuşadası'nda bulabildiği Osmanlıca el yazmaları ve kitabeleri de kayıt altına almış ancak bunu bizim incelediğimiz seyahatnamede yayınlamamıştır. **Van Egmont-Heyman** ikilisinin Kuşadası izlenimleri, zevkle okunabilecek kapsamlı notlar olmasından dolayı Kuşadası yerel tarih araştırmacıları için önemli bir kaynaktır. İncelediğimiz seyahatname, Flamanca'dan İngilizceye çevrilen bir eserdir. Okurlarımızdan Flamanca bilenlerin eserin orijinalinden yapacakları çevrinin daha sağlıklı olacağını düşünüyorum.

Çeviri :

Nisan'ın 15'inde tekrar Efes'ten ayrılarak düzen içinde Scala Nuova'ya doğru yola koyulduk. Efes antik kentinin harabelerini geçtikten sonra çok geniş ve çok hoş bir karayoluna çıktık. Rotamızı denize göre belirliyorduk. Sol tarafımızda Diana Tapınağının kalıntıları uzanıyordu. Bir zamanlar bu tapınağın olduğu toprakların bir göl olduğuna inanmak güç. Tapınak küçük bir tümseğin üzerine yapılmış kare şeklinde bir yapıdır. Hıristiyanlarca yaygın kullanımıyla buraya Aziz Paul'un hapishanesi de denir. Zira Aziz Paul'un Efes'teki vaazlarıyla güçlü bir taraftar kitlesi elde etmesi, dolayısıyla Diana Tapınağını ziyarete gelenlerden para kazanan gümüşçü Demetrius'un taraftarının azalmasına ve gelirinin düşmesine neden olmuştur. Bunun önüne geçmek için Demetrius, Aziz Paul'u suçlayarak hapis yatmasına neden olmuştur. Aziz Paul hapis yatarken işte bu tapınağın bir hücrelerinde, bir süre hapis yattığı için buraya geleneksel olarak Aziz Paul'un hücreleri de denilmektedir. Ancak gördüğümüz bu binanın, Aziz Paul döneminden daha sonra yapılan modern bir bina olması kuvvetle muhtemeldir. Yola devam ederken sağ tarafımızda Cayster Nehri (Küçük Menderes) ile bu nehrin içinden aktığı şirin vadinin görüntüsü bize eşlik ediyordu. Vadinin her iki tarafında, denize doğru uzanan bir dağ silsilesi vardı. Böylece etrafı dağlarla çevrelenmiş Efes'in denize bakan açık kısmından ilerlemeye devam ediyorduk. Bu vadinin seviyesi şaşırtıcı bir şekilde menderesler yaparak denize akan Cayster Nehri ile aynı seviyedeydi. Bu nehri Avrupa'nın oldukça geniş ve derin nehirleriyle kıyaslamak mümkün değil. Ancak bu nehrin, bu toprakların bereketini arttırdığı, güney dağları boyunca uzanan yolu kaplayan gür çimenlerden anlaşılabilir. Yolculuğumuzu sürdürdüğümüz vadi, Efes'ten denize bir buçuk saat mesafede muhteşem zenginlikler içindeki bir vadidir. Ancak buna rağmen vadi burada yaşayan bir kaç sakini dışında, tümüyle ıssız ve kimsesiz durumdadır. Vadinin ortasında göz alıcı bir göl bulunmaktadır¹. Buranın antik Efes'in liman kenti olduğu zamanlardan kalma ünlü Panormous limanı olması muhtemeldir.² Cayster Nehrinin denize döküldüğü vadinin uç noktasında, bazı saray veya ev kalıntısı olduğunu tahmin ettiğim harabeler gördüm. Buranın eskiden Pygela adıyla anılan kasaba olduğunu sanıyorum. Ancak diğer yandan da Pigella'nın Scala Nuova'ya daha yakın bir yerde olduğunu düşünüyorum. Cayster 'in genişliği bizim nehrin karşısına geçerek araştırma yapmamızı engelledi. Vadinin güneydeki dağlarla kavşak oluşturduğu bazı yerlerde Cayster Nehri çok dik yarlar oluşturduğu için geçit vermiyordu. Nehri karşıdan karşıya geçmek için bölge insanı altı düz teknelerle feribot hizmeti veriyordu. Bunlardan faydalanarak iki seferde karşıya geçtik. Nehrin karşı kıyısında, seyyahların konaklaması için tekne sahiplerinin basit barakaları vardı.

¹ Söz konusu göl Küçük Menderes Nehrinin denize kavuştuğu noktaya yakın olan, ancak uzun yıllar önce alüvyonlarla dolarak tamamen kaybolan antik dönemlerdeki Selenusia Gölüdür.

² Panormous Limanı olarak kabul edilen yer Selenusia Gölü daha denize bağlı lagün şeklinde bir göl iken burada bulunan Efes'in denize çıkış noktasındaki limandır. Hıristiyan teolojisinde Kutsal Liman olarak kabul görmektedir.

Bir süre burada dinlendik. Buradan itibaren Efes bölgesinin verimli topraklarını geride bırakmıştık. Deniz kıyısına vardığımızda sola dönerek yolumuza devam ettik. Mısır ekilmiş yemyeşil bir vadiden geçerek bir dağ geçidine ulaştık. Burayı geçtikten sonra tekrar deniz kenarına kavuştuk. Daha sonra dar bir yola çıktık. Bu yolun devamında harabesi bile yok olmaya yüz tutmuş bir su kemerinin yanından geçtik. Buradan itibaren bir sırt hattını takip ettik. Buranın Pigalle köyü olması daha güçlü bir olasılık. Buradan tekrar sola doğru döndük. Nazlı nazlı akan küçük bir dereyi geçtik. İzmir'den ayrıldığımızdan beri ilk defa üzüm bağlarıyla karşılaştım. Buradaki dağ köylerinde de Hıristiyanlar yaşıyormuş. Nihayetinde Scala Nuova kasabasına ulaşabildik. Burada Ağa bizim cemaatimiz için bir ev tahsis etti. Kalabalık cemaatimize hasırlar dağıttı. Burasıyla Efes arasındaki mesafenin dört saat olduğunu söyleyebilirim. Daha ilk gece talihsiz bir olay meydana geldi. Ağa bize yaptığı kibarlığa neredeyse pişman oldu. Çünkü bizim aşçımız aceleyle yemek yapayım derken evin bacasını alev sardı. Neyse ki bu talihsiz kaza erken fark edilerek bacanın tepesinden aşağıya hortum tutularak yangın söndürülebildi. Bizim daha ilk geceden bu kazaya yol açmamız yanlış anlaşılmalara neden olacaktı. Ancak bir arkadaşın güvence vermesiyle rahatladık. Oysa bu olayda Türklerin bizi kılıçtan geçireceklerini düşünmüştük. Scala Nuova, Türklerin deyişiyle “Kuşadası” aslında modern bir kasaba. Yüz yıldan daha eski bir yerleşim yeri olduğunun sanmıyorum. Şehirde adeta bir amfiteyatro tarzında yerleşim yapılmış. Şehir, iki veya üç league³'den daha uzak olmayan Sisam Adası'na bakan bir tepenin yamacına kurulmuş.

Şehir, küçük bir koyun içindedir. Yakınında önceden tahkim edilmiş ve içine eski çağlarda kale yapılmış bir ada (veya buna kayalık demek daha doğru olacaktır) bulunmaktadır. Bu adanın korsanlardan kaçan insanların ilk yerleştiği ve şehrin kökeninin dayandığı bir yer olduğu rivayet edilmektedir. Ancak anakaranın daha güvenli bir yer olduğu hissedildikten sonra, şehrin inşasına başlandığını düşünüyorum. Şehir üçgene benzeyen bir şekilde ve üç ana parça olarak yerleşmiş. Birinci parçası, doğuda yer alan şehrin dış mahallesi, ikinci parçası, etrafı yüksek surlarla çevrili bir kale içinde yer alan çarşı kısmı, üçüncüsü ise şehrin batı kısmına yayılmış savunulması ve surları olmayan asıl şehir diyebiliriz. Bu üçüncü bölüm, yavaş yavaş yükselen bir dağın yamacına kurulmuş. Burası şehrin en hoş ve eğlenceli bölgesi kabul edilebilir. Yani şehir küçük tepecikleri ve ovasının her tarafı bağlar ve mısır tarlaları ile süslenmiş, karşısında Sisam adası olan bir yer. Şehrin kurulduğu batıdaki dağ çok dik, bu yamacın bittiği nokta, denize bitişik durumda. Şehrin kurulduğu körfezin en doğusunda ise yüksekçe tepelerden oluşan bir dağ zinciri Sisam'a doğru uzanmaktadır. Bu çıkıntının büyük olasılıkla Trogillum çıkıntısı olduğunu sanıyorum. Scala Nuova'da altı Türk camisi var. Her caminin birer minaresi bulunmaktadır. Bazılarının ise küçük kuleleri var.

³ 1 League=5,55km olan antik bir uzunluk ölçüsü.

Burada St. George'a ithaf edilmiş Rumlara ait bir Katedral var. Bu mabedin girişine yakın bir noktada, at üstündeki bir adamı gösteren kabartma bir rölyef bulunmaktadır. Rölyefte at üzerindeki adam, sağ eliyle arkasında atın sağrısında oturan diğer adama ekmek sunarken betimlenmiş. Ancak rölyefin altındaki kitabe silindiği için çok zor okunuyor. Kitabede Yunanca:

ΑΝΕΛΙΠΣ ΑΝ ΕΡΩΜΑ Δ ΝΙ ΜΝΕΙΑΣ ΧΑΡΙΝ ibaresi okunmakta.

Şehirde bazı ticari faaliyetler eskiden beri Fransızlar tarafından yapılmaktadır. Hatta bunlara ait her çeşit işletme halen faaliyettedir. Kısa bir süre önce depremler ve yangınlar Smyrna'yı mahvettiğinde, Fransızlar bazı hammaddeleri Smyrna yerine buradan temin etmeye başlamışlar ve şehri ticari faaliyetlerinde Scala Nuova ön plana çıkmıştı. Ancak daha önceden bahsettiğimiz gibi ticaret gemilerine güvenilir bir liman yapmak için gerekli olan uygun alan Scala Nuova'da tam olarak bulunamamıştı. Dağlık arazinin denizle birleştiği yerlerin genelde kayalık oluşu, ticaret gemileri için güvenilir bir sığınak yapımına engel oluyordu. Şehirde ilk ziyaret yerimiz hamam oldu. Güzelce yıkandık. Daha sonra şehrin yöneticisi Kuşakizade Veli Ağa'ya götürüldük. O'nu makamında ziyaret ettik. Bizi içtenlik ve samimiyetle ağırladı. Kahve ve tütün ikram etti. Bize güvende olduğumuzu hissettirdi. Daha sonra Rum-Ortodoks başpiskoposu ile görüştük. Kendisini son derece iyi yetiştirmiş, kültürlü bir adamdı. Bize tatlı ve yanında kahve ikram etti. Sisam'ın mükemmel misket üzümü şarabından içirdi. Başpiskopos aynı zamanda Efes Piskoposu unvanına sahipti. Bu ünvanla sadece Kuşadası'ndaki fakir Hıristiyanlar üzerinde değil, aynı zamanda Sisam'daki Ortodokslar üzerinde de güçlü bir etkisi vardı. Eski piskoposlara özgü azametinin hiçbir kalıntısı O'nda yoktu. Buna rağmen bize verdiği öneme binaen ,uzun Ankara ipeğinden yapılmış çüppesi ile bizi karşıladı. Cübbesinde bir yama olduğunu göremedim ama büyükçe bir yırtık olduğunun farkına vardım. . Bize kiliseyi gezdirmekten memnuniyet duyacağını söyledi. Kilisenin hem içi hem dışı mütevazî yapılmış, pek gösterişli olmayan basit bir yapıydı. Teras olarak kullanılan çatı katı vardı. Başpiskopos, bize şehirde 300 civarında Rum'un yaşadığını, pek çoğunun Türklerin baskı ve zulümleri yüzünden fakir duruma düştüğünü, Türklerin çoğu zaman Rumları vurduklarını veya yaraladıklarını söyledi. Biz Rumların oturduğu bu mahallenin bulunduğu tepeye çıkarken gördüklerimizle zaten anlatılanlara ikna olmuştuk . Zira şehir yönetimi bizi uzaktan izlemesi için peşimize iki yeniçeri takmıştı ve bu bile Rumların ne kadar baskı altında olduklarının en açık göstergesiydi. Başpiskopos'un bütün bildiklerini, biz sadece dini konularla sınırlı sanıyorduk. Oysa bize Pigella'nın ve Trogillum yarımadasının durumundan da bahsetti. Ancak anlattıklarının bu kısmının bizi tatmin ettiğini söyleyemem. Ertesi gün kıyı boyunca sefere çıktık. Bahsettikleri dikkate değer harabeleri gördük. Şehir dışına çıktığımızda, şehre bitişik tepelerden su getiren, bir su kemeri gördük. Bize anlatılanlara göre bunu da Türkler yapmış. Daha sonra sola saptık. Buranın küçük bir dağın arkasından Efes'e giden yol olduğunu anladım. Ancak bu yol bizim geldiğimiz yoldan üç saat daha uzunmuş. Bir derenin denize kavuştuğu bu noktadan sonra, yüksekçe

dağlarla sınırlanmış burun şeklinde bir arazideydik. Üç saat boyunca at sırtında ilerledikten sonra, dağlardan çıkan ve suyu ılık bir pınar gördük. Bu pınar, küçük kemerli bir evde kaplıca olarak kullanılıyordu. Bu suyun güçlü bir ateş düşürücü olduğunu öğrendik. Hep birlikte kaynağa hücum ettik. Kaynağın dibindeki bir ağaca asılmış bez parçalarının buranın sakinleri tarafından dileklerinin kabul olması için asılan batı itikat türü bir şey olduğunu gördük. Bu pınarın yakınlarında, dağdan akan başka bir akarsu daha vardı ve ovadaki tarlaların sulanmasında kullanılıyordu. Dönüşümüzde daha yararlı gözlemler yaptık. Bu sefer kıyuyu uzaktan seyrettik. Bu ülkenin ve köylerinin müthiş verimli bir yer olduğunu gözlemledik. Daha sonra, daha önceden okumuş olduğumuz harabelik bir yere geldik. Harabeler sahil boyunca uzanıyordu. Etrafı daire şeklinde 12 kule veya savunma duvarı ile çevrilmiş bunun dışında da geniş bir daire şeklinde yıkık bir duvarla karşılaştık. Buraya bir höyük de denilebilirdi. Duvarın iç kısmı taş döşenmişti. Zemin kısmı ise mermer parçaları ile kaplanmıştı. Mermer sütunların bir kısmı ayakta idi. Yalnız bu harabelerden çıkan en iyi parçalar Scala Nuova'ya götürülmüştü. Yıkık duvarların üzerinde antik çağlara ait işaretler vardı. Ayrıca duvarların sadece taştan yapılmadığını ve taşların yanı sıra çok nadir tuğlaların da duvar yapımında büyük bir zarafetle işlenmiş olduğunu gözlemledik. Bu höyüğün dibinde taş yığınları bulunuyordu. Bunların mısır tarlaları ile üzüm bağlarının etrafını çepeçevre duvarla örmek için uzak yerlerden getirilen taşlar olduğunu sanıyorum. Köy dağ ile sahilin arasına kurulmuş. Arazisi verimli olduğu kadar, köyde yaşayanların da çalışkan olduğu anlaşılıyor. Bu köyün yakınında bir Rum köyü de var. Buradaki harabeler büyük olasılıkla bir köy ya da kasaba kalıntıları ile bunların bir kalesine aittir. Burası büyük ihtimalle Pygela antik kenti tarafından sonradan üzerine yerleşilmiş bir kent durumundadır. Benim kanımca burası Efes'e yakın olduğu için inşa edilmiş bir yerdir. Çünkü dağların arasındaki boğazdan geçince iki saat içerisinde Efes'e ulaşılabilir. Bu harabelerin olduğu tepe denizden pek yüksek değil. Karşımda tüm güzelliği ve muhteşem kıyı şekilleri ile deniz ve burayı çepeçevre kuşatan dağ silsilesi uzanıyordu. Bana göre, güneye doğru uzanan yüksek dağların denize kavuştuktan sonra da deniz içinde de küçük zirveleri vardı. Çünkü Samos adasındaki dağların zirvelerinden buradaki dağların zirvelerine bir hat oluşturduğunuzda bu dağ zincirinin deniz altında da devam ettiğini söyleyebilirdik. Gezimizi büyük bir memnuniyet içerisinde tamamlayarak sahile uzak bir yoldan verimli arazileri ve tepelerin muhteşem görüntülerini geride bırakarak Scala Nuova'ya geri döndük. Bazı zamanlar atlarımızla nehir boylarında gezintiler yaptık. Scala Nuova'daki bir hanın mermer fiskiyeli havuzunun kitabesinde Yunanca şu yazıların bulunduğu bir kitabeye rastladım:

**XAIPE TTXH ΨΤΧΗ ΚΑΛΗ ΖΗΟΑΚΑ ΘΗΣ ΤΤΧ ΘΤΓΑΤΗΡ ΓΑΙΟΤ
TOT EPMOTENOTC TOT ΠΤΘΑ**

Bizim ayrılış seyahatimiz için her şey hazırды. Yalnız ayrılmadan önce şarap satın almak için koy içindeki küçük bir adayı ziyaret etmemiz gerektiğinden, ayrılışımızı kısa bir süreliğine ertelemiştik. Ancak Türkler Rumların bize şarap satmasına izin vermediler. Bu Türklerin bize karşı terbiyesizliğinin ve küstahlığının bir örneği kabul edilebilirdi. Türklerin niyeti bizden birtakım hediyeler alabilmektir, ancak biz onları hayal kırıklığına uğrattık. Ayrılırken bazı Rumlar, bize olan dostluklarının işareti olarak çiçekler ve hoş kokulu otlar getirdi. Biz şehirden çıktıktan sonra doğuya yöneldik. Atların üzerinde bir saatlik bir seyahatten sonra terk edilmiş, harabe şeklindeki bir köye geldik. Burada kare şeklinde iki kule vardı. Burada biraz konakladık. Burasının eski Scala Nuova olduğunu öğrendik. Halk dilinde buraya Buçi Adasgi deniliyormuş. Buranın sakinleri korsanlar tarafından sık sık yağmaya uğradıkları için buradan ayrılmak zorunda kalmışlar. İlk başlarda bu kulelerin kendilerini koruyabileceğini düşünmelerine rağmen burayı boşaltmışlar. Bir saatlik bir seyahatten sonra Efes'e üç saatlik mesafede olduğunu tahmin ettiğim büyükçe bir köye geldik...

Kaynak : Sedat Onar, KUYETA Yerel Tarih Dergisi'nin 2011 yılı Nisan sayısı-